

کارهای مکرر چرا؟

کارنامه تحقیق و تألیف دیرپای و درازآهنگ محققان و عالمان اسلامی که پیشینه آن به قرن اول هجری می‌رسد؛ بسیار پربرگ است و پربار. از تربیت یافتگان مکتبی که در اولین پیامش از قرانت و کتابت سخن گفت، و پیامبرش هدف رسالت را تعلیم و آگاهی دادن دانست و مرکب سیاه عالمان را از خون سرخ شهیدان برتر تلقی کرد؛ جز این نیز سزاوار نبوده است.

نگاهی گذرا به کتابنامه‌ها، فهرستها، کتابشناسیها و شرح حال نگاریها، به روشنی می‌تواند گستره شگرف تلاش محققان را بنمایاند و تلاش نستوهانه قهرمانان میدان دانش و قلم را در تبیین و ابلاغ مکتب به نمایش بگذارد. گویانکه سوگمندها بسیاری از این آثار، در یورشهای ناجوانمردانه فرهنگ سوزان و دانش ستیزان طعمه حریق گشت، و یا با بی‌لیاقتی و ناکارآمدی میراث داران تباه گردید؛ اما آنچه مانده است نیز حجم بزرگی از میراث گرانسنگ و ارجمند اسلامی را تشکیل می‌دهد.

از این رو، احیاء آثار سلف صالح در ابعاد گونه‌گون، بیرون کشیدن درهای گرانبهای مختلف و ستردن غبار از چهره این میراث شکوهمند، یکی از ضرورت‌های فوری فرهنگی است که در ارائه تطوّر علوم، فراهم آوردن موادّ و مصادر برای پژوهشهای جدید، دستیابی به پیشینه موضوعات اسلامی و دهها مورد دیگر نقش بسیار عظیمی را خواهد داشت. بدین سان کوششهای مؤسسات و مراکز و کسانی که امکانات و لحظه‌های زندگی را بر سر این کار می‌نهند و در فرادید نهادن این میراث عظیم تلاش می‌کنند، ستودنی است و ارجمند؛ و در این هیچ تردیدی نیست. هم‌جای بسی سپاسمندی است که اینک و در سایه نظام ارجمند جمهوری اسلامی و در پرتو امکانات فراهم آمده و اقبال شایسته‌ای که به معارف اسلامی شده است، کار تحقیق

و عرضه این میراث نیز رونقی در خور یافته است. اما اینک و در مجالی کوتاه، نیم‌نگاهی داریم به تکرارها و چراهای آن در زمینه تحقیق متون، و احیاء آثار. در زمینه ترجمه‌ها و برگردانها از زبانهای دیگر به فارسی، گفتنیهای بسیاری از نگاههای مختلف در نشریاتی آمده و راه‌لهایی برای جلوگیری از آن ارائه شده است. اما آنچه ما اینک در محدوده خاص این نشریه بدان می‌پردازیم؛ اشاره به پژوهشهای تکراری بر روی متون کهن در حوزه فرهنگ اسلامی و چراهای آن است. آگاهان از چند و چون تحقیق متون می‌دانند که در یک نگاه گذرا، موارد متعددی از این دست پژوهشهای تکراری را توان برشمرد. در مثل بنگرید به: تأویل الآيات الظاهرة، الامامة والتبصرة، رجال النجاشی، معالم الأصول، حاشیه ملا عبدالله، تفسیر کنزالدقائق با سه چاپ، و برخی با علم و اطلاع از چاپهای پیشین و بدون هیچگونه امتیاز و احیاناً فرودست‌ترو...

یکی از مهمترین علل این وضعیت، عدم آگاهی مؤسسات پژوهشی و محققان از اقدامات پژوهشی یکدیگر است. وقتی محقق سالها و ماهها از عمر را در راه تحقیق اثری سپری کرده و ناگهان شاهد حضور آن از سوی محقق دیگر است، به راحتی نمی‌تواند از کار خود دست بشوید و در حسرت گذشته از چنگ رفته بسوزد. و یا مؤسسه‌ای که امکاناتی فراوان در این راه نهاده، از همه چشم پوشد و راهی دیگر پوید.

بی‌گمان تابه وجود آمدن یک مرکز مهم و قابل اعتماد اطلاع‌رسانی که بار گران، اما کارآمد و سرنوشت‌ساز آن بر عهده بخشهای فرهنگی دولت است؛ بهترین راه برای محققان گزارش چگونگی تحقیقات خود و اطلاع حاصل کردن از تحقیقات دیگران است. این وجیزه نیز با آگاهی از این خسارت و برطرف کردن آن پی‌نهاد شده. و از مهمترین

اهدافش گزارش پژوهش‌های در آستانه نشر و دزد دست انجام است. اما اینک شایسته است که سخن درد آلود پژوهنده‌ای سختکوش را در این زمینه بیاوریم که به یمن سالها حضور جدی در این عرصه، کلامش حجتی است روشن:

باید اطلاعات کاملی در اختیار تمام مؤسسات تحقیقی و افراد محقق، از کارهای در دست انجام وجود داشته باشد تا بتواند از دوباره کاریها و اتلاف وقتها جلوگیری کند. بهتر است ما سالیانه یکی-دو بار مجمعی از محققین و مصححین داشته باشیم تا آنجا ضمن گردهم آیی و انتقال تجربیات؛ فعالیت‌های تحقیقی و تصحیحی همگام شود و در راستای تعالی فرهنگ ما قرار بگیرد. (رجوع شود به گفتگوی این شماره آینه پژوهش با استاد علی اکبر غفاری).

علت دیگری که گاهی تکرار را بایسته می‌سازد، کاستیها و ناهنجاریهای اثر تحقیق شده است؛ یا به لحاظ قصور محققان، یا فقدان امکانات، یا تقصیر و یا... گو اینکه در این باب، تجدید تحقیق - اگر اثر از مکانت بسیار بالایی برخوردار باشد و نشر دقیق آن ضروری تلقی شود. پذیرفتنی است؛ اما نباید پسینان در کار پیشینان - به ویژه آنگاه که ناهنجاری تحقیقات آنان معلول فقدان امکانات تحقیقی و دیگر عوامل طبیعی بوده است - به خفت بنگرند و کار دیگران را بی بها جلوه دهند و برای رونق بازار متاع خود، هر رطب و یابسی را علیه آنان سرهم کنند. و البته که فضای تحقیق را هرگز نباید به شائبه‌های نفسانی آلود.

توجه به این نکته و ارج نهادن به کارهای پیشین، بسیار بایسته و شایسته اهل تحقیق است. هر تحقیق بهنجار و کارآمدی که انجام می‌شود؛ قطعاً بر پایه تحقیقات دیگری بوده که پیشتر عرضه شده و راه را برای آن هموار و آسان ساخته است. اما گاه سوگمندانه دیده می‌شود که برخی محققان، مطلع کتاب خویش را به زشت گویی به محققان دیگر می‌آیند و تحقیقات آنان را - که البته زمینه‌ای برای تحقیقات بعدی بوده است - ارج نمی‌نهند. درباره این دسته محققان، چه می‌توان گفت جز اینکه:

وكم علمته نظم القوافی
فلما قال قافية هجانی

به هر رو، ناسپاسی از تحقیقات دیگران، آن هم در حوزه

فرهنگ معنوی اسلامی، ناسپاسی از خداوند است. و به فرموده پیشوای مؤمنان، علی -ع- بایسته است عنایت داشت که: «لا نجعلن ذرب لسانك علی من انطقك و بلاغة قولك علی من سددك».

اما آنچه در این زمینه اسف انگیز و دهشتناک است، تکرارهای بی ثمر و گناه مستهجن، آن هم با علم و اطلاع از سوی اشخاص و غالباً مؤسسات و خدای نکرده با سرقتهای تحقیقی و ادبی است. ارائه نمونه‌ها را «این زمان بگذار تا وقت دگر»؛ که «العاقل یکفیه الإیضاره». اما باید یاد کرد و تنبّه داد که امروزه این گونه اقدام، از جمله فضاحت‌های فرهنگی است که غالباً از سوی گردانندگان مراکز تحقیقی صورت می‌گیرد.

کسانی که برای نازشست نشان دادن، روی دست دیگران بلند شدن، موشی افکندن و ضلای «اُنا شریک» دادن در فضای تحقیق دست به چنین اعمالی می‌زنند؛ باید بدانند که تکرارهای بیهوده، تباه ساختن بیت المال و بر باد دادن امکانات است. بیفزاییم که اینک صدها اثر گرانقدر از این میراث ناپیدا کرانه در قفسه‌های کتابخانه‌ها در ابعاد مختلف فرهنگ اسلامی به گرد فراموشی سپرده شده است و همت صاحب همتان آگاه و دریا دل، با سوز و گداز و مخلص را می‌طلبند.

بانیان اصلی این جریانهای فرهنگی، و نیز مسئولان فرهنگی نظام، باید برای این بلبشوی فرهنگی چاره‌ای بیندیشند. همچنین دارندگان نسخه‌ها و امکانات پژوهشی نیز در صورت اطلاع و تا آنجا که در امکانشان هست - از دادن هرگونه امکانات برای کارهای تکراری سرباز زنند؛ و مآلاً امکانات فکری، مالی و پژوهشی را در جهت ضرورتها و کارهای برجای مانده سوق دهند.

بار دیگر تأکید می‌کنیم که آینه پژوهش برای اطلاع‌گیری و اطلاع‌رسانی، صفحاتش را در اختیار محققان، مترجمان و مراکز پژوهشی می‌نهد و امیدوار است در این راه گامی - و گرچه کوچک - فرایش نهد.

والله من وراء القصد

آینه پژوهش